

Такризи муқарризи расмӣ

ба диссертатсияи Бобозода Зебо Абдукарим дар мавзуи «Шуури иқтисодӣ ва роҳҳои тақмили он дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон» (таҳлили иҷтимоӣ-фалсафӣ) барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои фалсафа аз рӯйи ихтисоси 6.3.7 – Фалсафаи иҷтимоӣ.

Мутобиқати мавзӯ ва муҳтавои диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсияи Бобозода Зебо Абдукарим, ки мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст, аз лиҳози маънӣ, мундариҷа ва самти таҳқиқот пурра ба шиносномаи ихтисоси 6.3.7. – фалсафаи иҷтимоӣ (илмҳои фалсафа) мувофиқат менамояд. Шиносномаи ихтисоси мазкур, ки аз ҷониби Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ гардидааст, масоили фалсафаи иҷтимоӣ, таҳлили фалсафии тағйироти ҷомеа, раванд ва ниҳодҳои иҷтимоиро фарогир буда, тағйирёбии навҳои шуури ҷамъиятӣ бидуни шубҳа ба шиносномаи ихтисоси 6.3.7 – Фалсафаи иҷтимоӣ (илмҳои фалсафа) мутобиқ мебошад.

Муҳтавои андешаҳо, тарзи масъалагузорӣ ва баррасии онҳо дар бахшу зербахшҳо ба истифодаи категория ва мафҳумҳо фалсафаи иҷтимоӣ, объект ва предмети таҳқиқот, нағзониҳо ва ҳулосабардориҳои қор аз он шаҳодат медиҳад, ки диссертатсияи Бобозода З.А. ба шиносномаи ихтисоси илмӣ – 6.3.7. – фалсафаи иҷтимоӣ, ки аз ҷониби КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ гардидааст, мутобиқ мебошад.

Мубрамии мавзуи таҳқиқ. Ба андешаи мо, мавзуи интиҳобнамудаи унвонҷӯ бе шакку шубҳа мубрам мебошад, зеро дар раванди тағйирёбиҳои иҷтимоӣ ҷомеа ниёз ба таҳқиқи вазъи шуури дастаҷамъона ва зуҳури шаклҳои нави он ниёз дорад, чунки вазъи соҳаи маънавии ҷомеа: сиёсат, ҳуқуқ, ахлоқ, илм, фалсафа бевосита ба устуворгардонии пояҳои истиқлоли давлатӣ вобаста мебошад. Бояд эътироф намуд, ки шуури иқтисодӣ дар шароити истиқлоли давлатӣ, бунёди иқтисоди бозорӣ, ҷори гаштани усулҳои инноватсионии хоҷагидорӣ, гузариш ба технологияҳои рақамӣ ба яке аз масъалаҳои мубрам ва омили таҳаррукбахшандаи иқтисодиёти миллий табдил ёфтааст.

Беҳуда нест, ки имрӯз ҳангоми баррасию қазоватҳо мафҳумҳои «сармояи инсонӣ», «омили инсонӣ», «захираи инсонии рушд» мавриди истифода қарор мегиранд, ки ин мафҳумҳо ифодакунандаи сифат ва мазмунӣ шуур ва тафаккури иқтисодии инсон, сатҳи маърифатнокӣ, имконият ва салоҳияти ӯро дар бар мегирад. Агар ба инобат гирем, ки бисёр мушкилиҳои гузариш ба иқтисодиёти навгонӣ, ҷорӣ намудани технологияҳои рақамӣ, ворид гаштани «зеҳни сунъӣ» ба истехсолот ба зиндагии рӯзмаъраи одамон ба сатҳи нокифояи дониш, хусусан донишҳои техникӣ, малакаю маҳорат ва таҷрибаи муносибатҳои иқтисодӣ вобаста мебошанд, дар ҳақиқат ҳам, таҳқиқи шуури иқтисодӣ ва роҳҳои такмил додани онро ба яке аз масъалаҳои муҳими фалсафаи иҷтимоӣ табдил ёфтааст. Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми навбатиашон аз моҳи декабри соли 2025 ба таври возеҳ иброз намуданд, «тамоюлҳои иқтисодиёти кишвар дар 5-10 соли оянда, бевосита ба сатҳи донишу таҷриба, забондонӣ, тафаккури техникӣ, эҷодӣ, ташаббускорӣ ва салоҳияту имкониятҳои кадрҳо вобаста мебошад».

Дигар ин, ки мавзуи тағйирёбии шаклҳои шуури ҷамъиятӣ, аз он ҷумла арзи вуҷуд намудани шаклҳои нави он ба мисли шуури иқтисодӣ, экологӣ, таърихӣ яке аз масъалаҳои баҳсталаб буда, на ҳамаи муҳаққиқон ин нуктаро қабул доранд. Дар ин робита, унвонҷӯ дуруст зикр намудааст, ки солиёни дароз дар шинохти шаклҳои шуури ҷамъиятӣ тафаккури қолабӣ ташаккул ёфта, ҳар андешае, ки нисбати арзи вуҷуд намудани шаклҳои нави шуури ҷамъиятӣ, зери шубҳа ва интиқод гирифта мешуданд. Вале, мавриди таваҷҷуҳ аст, ки унвонҷӯ Бобозода З.А. ҷуръат намуда ба ин масъалаи баҳсталаб ворид гаштааст ва дар раванди таҳқиқоташ дар асоси принсипи бунёдии фалсафаи иҷтимоӣ «ҳастии ҷамъиятӣ шуури ҷамъиятиро муайян менамояд» така намуда, имконияти дар раванди тайиротҳои куллии иҷтимоӣ ба вуҷуд омадани шаклҳои нави шуури ҷамъиятӣ, аз ҷумла шуури иқтисодиро аз лиҳози иҷтимоӣ-фалсафӣ асоснок намудааст. Бояд зикр намуд, ки асосноккунии ин андеша дар масири ғояи назариявии оид ба тағйирёбандагии низомҳо

андешаҳои иҷтимоии Н. Луман, Т. Парсонс, А. Шетулин, Х. Усмонзода ва дигарҳо сурат гирифтаанд.

Дарачаи асосноккунии гузоришҳои илмӣ, хулосаю пешниҳод, ки дар диссертатсия оварда шудаанд. Таҳлили диссертатсия нишон дод, ки муаллифи он зимни таҳқиқи мавзуи мазкур сарчашмаҳои илмю ва корҳои таҳқиқотии олимони зиёди ватанӣ ва хориҷию, ки дар бораи фаҳмиш ва шарҳу тавзеҳи падидаи шуури иқтисодӣ ғояҳои мухталиф баён намудаанд, мавриди истифода қарор додаанд, дар сатҳи зарурию истифода бурдааст. Ин амал гувоҳӣ аз он медиҳад, ки диссертант аз навтарин рӯйкардҳои назариявии ҷаҳонӣ огоҳю дорад ва натиҷаҳои таҳқиқоти ватаниро дар заминаи ин назарияҳо дарк ва тавсиф намудааст.

Ба андешаи мо, таҳлили фалсафӣ-иҷтимоии шуури иқтисодӣ дар шароити ҷомеаи муосири Тоҷикистон дар заминаи истифодаи санадҳои меъёрии ҳуқуқии амалкунандаи кишвар арзиши амалии таҳқиқотро афзун гардонидаст. Истифодаи беш аз 160 номгӯи адабиёти илмӣ дар раванди таҳқиқи масъала ва таҳияи диссертатсия ҷавобгӯи муқаррароти муайянкунанда мебошад.

Методологияи таҳқиқот ба таври муназзам татбиқ гардидааст: усулҳои диалектикӣ, таърихӣ-мантикӣ, таҳлили муқоисавӣ ва системавӣ дар якҷоягӣ истифода шудаанд. Ба андешаи мо, ки хулосаҳои диссертатсия аз матни таҳлилу баррасии мушаххаси сарчашмаҳо бармеоянд ва дар тавсияҳои амалӣ ба воқеияти ҷомеаи муосири Тоҷикистон таҳия шудааст. Қолиби диққат аст, ки нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда - ки ҷаҳор банди мукамал ва аз ҷиҳати мантиқ бо ҳам вобастаро дарбар мегирад - аз мухтавои асосии диссертатсия бармеоянд ва ҳар яке аз онҳо ҷанбаҳои гуногуни мавзӯро инъикос намудаанд.

Дарачаи наwgонии натиҷаҳо дар диссертатсия ва нуктаҳои илмие, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд.

Наwgонии асосии диссертатсияи тақризшаванда аз он иборат аст, ки Бобозода З. А. яке аз аввалинҳо шуда, дар илми фалсафаи иҷтимоии ватанӣ бо

истифода мафҳумҳои категорияҳои он шуури иқтисодиро ҳамчун шакли шуури ҷамъиятӣ мавриди омӯзиш ва асонокунии илмӣ қарор додааст. Диссертасия навгониҳои зиёдро дар бар гирифтааст. Аз ҷумла, тавре дар боло зикр намудем, унвонҷӯ бори аввал мавзӯи шуури иқтисодиро ҳамун объект ва предмети таҳқиқоти хеш қарор додааст, ки навгонии асосии диссертасия Бобозода З.А. ташкил медиҳад.

Навгонии дигари таҳқиқот дар он ба назар мерасад, ки ғояҳои назариявӣ, методологии муаллифи диссертатсия баён намудааст, тасаввуроти моро доир вижагиҳои маърифати шуури иқтисодӣ фаррохтар мегардонад.

Боз як навгонии таҳқиқот дар он аст, ки нахустин бор моҳият ва сохтори шуури иқтисодӣ муайян карда шудааст. Омӯзиши диссертасия собит намуд, дар баррасии сохтори шуури иқтисодӣ муҳаққиқ бештар ба натиҷаи таҳқиқотҳои муаллифони хориҷӣ таъя намудааст, вале ба ҳар ҳол эътироф намудан лозим аст, ки ӯ яке аз аввалин муҳаққиқони тоҷик аст, ки унсурҳои асосии шуури иқтисодӣ, ки ба тафаккур ва психикаи инсон вобаста аст, муайян намудааст.

Саҳми шахсии докталаби дарёфти дараҷаи илмӣ. Ташхиси диссертатсия нишон дод, ки ҳадафҳо ва вазифаҳои омӯзиш, санҷиши манбаъҳои иттилоот, муайян кардани объект ва предмети таҳқиқот, муқаррар намудани масъалаҳои асосии таҳқиқот, коркард ва тафсири маълумоти бадастомада, муқаррароти назариявӣ ва методологӣ, тавсияҳо ва хулосаҳои дар диссертатсия овардашуда, натиҷа таҳқиқоти мустақилонаи докталаб маҳсуб меёбад.

Дар натиҷаи кӯшишҳои илмӣ диссертант муайян намудааст, ки шуури иқтисодӣ дар замони муосир зери таъсири омилҳои эндогенӣ ва экзогенӣ ташаккул меёбад. Дар ин масир, падидаи ҷаҳонишавӣ ва дар заминаи он ибрази ақидаи ташаккули ғояи иқтисодӣ фаромиллӣ ва таъсири муборизаҳои абарқудратҳо ба хоҷа ба даст овардани манфиатҳои геоиқтисодии онҳо ба сифати омилҳои таъсиргузор дар шуури иқтисодӣ маврид омӯзиш қарор дода шудаанд. Ҳамзамон, муаллифи диссертасия вазъи

имрӯзаи шуури иқтисодиро на фақат дар Тоҷикистон, балки дар ҳамаи кишварҳои олам ба раванди ташаккули тартиботи нави ҷаҳон ва ташаккули ҷаҳони бисёрқутба вобаста менамояд. Сиёсати салтанатҷӯӣ, абарқудратӣ, дар муносибатҳои иқтисодӣ қорӣ намудани ҳар гуна маънунию таҳримҳо ва ба ин васила махлутгардонии иқтисодиёти давлатҳои миллӣ, аз ҷумлаи кӯшишҳои ғайриқонунӣ мебошанд, ба раванди рушди иқтисодиёт таъсир мерасонанд ва шуури иқтисодии мардумро коҳиш медиҳанд.

Дар ин росто, бояд таъкид намуд, ки дар диссертатсия на фақат вазъи шуури иқтисодии ҷомеаи Тоҷикистон дар шароити бунёди сифатан нави муносибатҳои иқтисодӣ баррасӣ гаштааст, балки паёмдхо, дурнамо ва роҳҳои тақмил додани он низ муайян карла шудааст. Ба андешаи уновонҷӯ, Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ибтикороти Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон имрӯз дар форматҳои гуногуни ҳамгирӣ иқтисодӣ дар минтақа ва ҷаҳон ширкат варзида, манфиатҳои иқтисодии худро муваффақона ҳифз намуда истодааст. Дар сиёсати пешгирифтаи кишвари мо таҷрибаи «Дарҳои кушод» яке аз падидаи нодир буда, он имконият дода истодааст, ки давлати мо бо ҳамаи давлатҳои дуру наздик бо назардошти манфиатҳои миллиамон ҳамгирӣ намуда, фаъолияти пурсамар дар соҳаи иқтисодиёт, иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва гуманистиро роҳандозӣ намуда истодааст.

Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаю тавсияҳои дар диссертатсия ифодаёфта.

Таҳлили эътимоднокии натиҷаҳои диссертатсия собит менамояд, ки таҳқиқоти илмӣ дар заминаи присипҳои методологияи иҷтимоӣ, фарҳангӣ, таърихӣ, антропологӣ ва аксиологӣ иҷро гашта, натиҷаҳои он дар шакли нашри мақолаҳо дар маҷаллаҳои илмӣ, маъруза дар конференсияҳо баррасӣ гаштаанд. Эътимоднокӣ ва саҳеҳияти натиҷаҳои илмӣ ба даст омада бо заминаи омӯзиши ҳамаҷонибаи шумораи зиёди сарчашмаҳои илман асоснокгардида, бо усули муносибати муназзам, инчунин бо таҳлили шароитҳои объекти таҳқиқот, маҷмӯи методҳои умумии илмӣ ва соҳавӣ муайян мегардад.

Мавриди зикр аст, ки ҳар як банди дар диссертатсия барои ҳимоя пешниҳодшаванда аз мазмуни диссертатсия баромада, ба таври қатъӣ дар шакли андешаҳои тасдиқшаванда ва далелҳои илмӣ асоснок карда шудааст.

Наشري натиҷаҳои таҳқиқ аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Натиҷаҳои таҳқиқот ва мухтавои диссертатсия дар 6 мақолаи илмӣ, аз ҷумла 4 мақолаи илмӣ дар маҷалаҳои илмӣ аз ҷониби КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тақризшаванда ва 2 мақолаи илмӣ дар конференсияҳои ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ пешкаши олимону муҳаққиқони соҳа шудааст.

Ҳаҷм ва сохтори диссертатсия Диссертатсия аз муқаддима, се боб, 6 зербоб хулоса ва рӯйхати адабиёт бо 157 номгӯй ва матни диссертатсия 168 саҳифаро ташкил додааст.

Арзёбии мазмуни диссертатсия ва дараҷаи ба итмом расидани он.

Дар муқаддима аҳаммияти мавзуи тадқиқот асоснок карда шуда, сатҳи омӯзиши мавзӯ ва проблемаҳои баррасишаванда таҳлил карда шуда, мақсад, вазифаҳои тадқиқот, объект ва предмети он, инчунин навоариҳои илмӣ равшан ифода ёфтааст. Илова бар ин, принсипҳои методологӣ, аҳаммияти назариявӣ ва амалии рисола муайян гардида, нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодгардида мушаххас карда шуданд.

Боби якуми диссертатсия «**Ҷанбаҳои таърихӣ ва методологии таҳқиқи шуури иқтисодӣ**» ном дошта, аз ду зербоб иборат аст. Дар зербоби аввал «**Ташаккули ғояи шуури иқтисодӣ дар таърихи фалсафа**» унвонҷӯ заминаҳои таърихӣ шуури иқтисодиро омӯхта, муайян намудааст, ки гарчанде мафҳуми “шуури иқтисодӣ” ҳамчун яке аз шаклҳои зуҳури шуури ҷамъиятӣ фақат дар асри XX ташаккул ёфта бошад ҳам, эҳсос, идрок ва тасаввурот оид ба иқтисодиёт таърихи тулонӣ дошта, муҳаққиқонро водор менамояд, ки ба давраҳои ибтидоии ташаккули афкори иқтисодӣ муроҷиат намоянд. Дар ин масир, диссертант қайд намудааст, дар он замонҳои дур ахлоқ ҳамчун шакли қадимаи шуури ҷамъиятӣ, баъзе унсурҳои шуури иқтисодиро дар бар мегирифт. Аз ҷумла, ифодаи аввалини тасаввур ва дарки ҳодисаҳои иқтисодии ниёгонамонро дар фолклор ва осору ёдгориҳои қадима пайдо

намудан мумкин аст. Дар асотиру, афсонаҳо, гуфтору ривоятҳои гузаштагон дар бораи меҳнати вазнин, зулми синфи доро нисбат ба камбағалон, ҳамчунин меҳнати ҳалол, баробарӣ ва адолати иҷтимоӣ, боигарӣ ва камбизоатӣ, поквичдонӣ ва ростагорӣ, муборизаи қаҳрамонон барои ғолиб омадан аз болои беадолатию нобаробарӣ инъикос ёфтаанд.

Таҳлили иҷтимоӣ-фалсафӣ ба унвонҷӯ имконият додааст муайян намояд, ки марҳилаи дигари ташаккули афкори иқтисодӣ ҳамчун падидаи ҳастии ҷамъиятӣ ба таълимоти файласуфони Юнони Қадим: Афлотун, Арасту ва Ксенофонт вобаста аст. Андешаҳои ҷолиби Афлотуну Арасту кам надида, дар диссертатсия зикр гардидааст, ки дар ташаккули тасаввурот оид ба иқтисодиёт нақши мутафаккури дигари юнонӣ Ксенофонт хеле калон аст. Ӯ китобе бо номи «Иқтисодиёт» (Ҳоҷагии хона) навиштааст.

Дар таърихи фалсафаи ҷолибу форс ғояҳо ва анъанаҳои тадбири манзили Арасту, ки онро аристотелизми шарқӣ меноманд, дар таълимоти Абунасо Форобӣ, Ибни Сино, Насуриддини Тусӣ, Ҷалолиддини Давонӣ ва дигарон ҷаҳида ёфтааст.

Дар таҳқиқи заминаҳои таърихӣ - назариявии шуури иқтисоди ғояҳои мутафаккир Ибни Халдун беназир аст. Ӯ мафҳум ва категорияҳои бунёдии иқтисодиётро кашф кард. Масалан, ӯ то А.Смит арзишмандӣ ва тақсироти меҳнатро, то Д.Рикардо назарияи меҳнати нарх, то кейсианӣ дар бораи нақши давлат дар таъмини барқарорӣ ва муназзамии иқтисодиёт андеша баён намудааст.

Ташаккули афкори иқтисодӣ дар асрҳои миёнаи Аврупо ҳислати теологӣ касб намудааст. Яке аз симоҳои барҷастаи асримиёнаи Аврупо Августини Қуддус ба муқаррароти Инҷил таъкид намудааст, ки фаъолияти хоҷагидорӣ инсон бояд ба қонеъгардонии талаботҳои инсон нигаронида шуда бошад. Ӯ ба меҳнати ҷисмонӣ, ки асосан ба дӯши ғуломон буд, ба мисли меҳнати фикрӣ баҳои баланд додааст. Тиҷорати ноҳақ, ҳаҷман калон ва судхӯриро напасируфтааст. Андешаҳои баён намудаи намояндаи дигари фалсафаи асримиёнаи Аврупо Фомаи Аквинӣ бо ақидаҳои Августини Қуддус

ҳамоҳанг буда, мисли Августин ӯ низ зидди тиҷорати ноҳақ ва ҳаҷман калон буд. Моликиятро шартӣ табиӣ ва зарурии фаъолияти инсон ҳисобидааст. Моликияти хусусиро асоси хоҷагидорӣ ва фаъолияти иқтисодии одамон ҳисобидааст, ки чунин ҳолат шуури инсонро дар зиндони торики вобастагӣ аз соҳибмӯлкони нигоҳ медошт.

Аз давраи Эҳё сар карда, муносибатҳои сармоядорӣ оғоз гашта, дар заминаи он муносибатҳои нави иқтисодӣ ташаккул ва рушд ёфтанд, ки онҳо минбаъд заминаи ташаккули шуури иқтисодии нав гаштанд. Дар фалсафаи Замони нав ин рӯйовариҳо равшантар ба назар намоён гашт ва акнун ғояи инсон ҳамчун омили асосии рушди муносибатҳои иҷтимоӣ эътироф гашт. Мухтавои раванди ин тағйирёбиро дар таълимоти файласуфони ин замон, масалан дар фалсафаи Ф.Бэкон вохӯрдан мумкин аст.

Дар асрҳои XIX- XX ҷомеашиносон О.Конт. Г.Спенсер М.Вебер Э.Дюркгейм, Р.Дорендорф дар шароити нави ташаккул ва рушди муносибатҳои иқтисодӣ оид ба мавзӯи таҳқиқшаванда ақидаҳои ҷолиб баён намуданд.

Андешаҳои дар зербоби мазкур баёнгаштаре ҷамъбаст намуда, дар диссертатсия хулоса карда шудааст, ки ҳар як давраи ташаккул ва рушд падидаи шуури иқтисодӣ халқаи мустақили хаттӣ илтиворе ташкил дода, зина ба зина эҳсос, идрок ва тасаввуроти одамон оид ба иқтисодиёт фаррохтар ва мукамалтар гаштааст.

Дар зербоби дуюм **«Шуури иқтисодӣ: моҳият, дараҷа ва сохтори он»** ҷанбаҳои методологии мавзӯ таҳқиқ гашта, тавсифу талқини мафҳуми шуури иқтисодӣ дар концепсияҳо, назарияҳои гуногуни илмӣ ва таҳқиқотҳои алоҳидаи гузаронидашуда мавриди омӯзиш ва таҳлили иҷтимоӣ-фалсафӣ қарор дода шудааст. Муайян карда шудааст, ки тағйирпазирии низомҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ боиси тағйирёбии тасаввуроти одамон доир ба ҳастии иқтисодӣ гашта, аввалин ақидаҳо доир ба руҳи соҳибкорӣ, тафаккури иқтисодӣ, фалсафаи хоҷагидорӣ, ахлоқ ва фарҳанги соҳибкорӣ ташаккул

ёфтаанд. Дар диссертатсия барои асоснок намудани шуури иқтисодӣ ҳамчун шакли шуури ҷамъиятӣ нуктаҳои зерин оварда шудааст:

1. Шуури иқтисодӣ характери фароҷомеавӣ дошта, дар фаъолияти ҳаррӯзаи муносибатҳои иқтисодии одмон ба вуҷуд омада дар шуури ҳар як фарди алоҳида ва умуман ҷамъият инъикос меёбанд.

2. Шуури иқтисодӣ меъёр ва қолабҳои ба худ хос, ба мисли манфиат, талабот, ҳавасмандӣ, ғоида, ният, ҳаловат буда, аввал дар сатҳи шуури фардӣ ташаккул ёфта ва баъдан ҳислати фароҷомеавӣ касб менамояд.

3. Шуури иқтисодӣ дорои объекти мушаххаси инъикосёбанда - ҳастии иқтисодӣ мебошад.

4. Шуури иқтисодӣ мисли дигар шаклҳои шуури ҷамъиятӣ барандаи худ - шахсони алоҳида, гурӯҳҳои иҷтимоӣ, синфҳо ва умуман ҷамъиятро дорад.

Дар диссертатсия нуктаҳои мавҷуда таҳлил шуда, шуури иқтисодиро ҳамчун раванди инъикоси ҳастии иқтисодӣ дар шуури одамон, аз ҷумла муносибатҳои инсонӣ, эҳсосот, ақидаҳо, психология ва ҳавасмандии фаъолияти одамон дар шакли ақида, талабот, манфиатҳо, хоҳиш ва ормонҳо муайян менамояд.

Нуктаи таваҷҷуҳпазири диссертатсия аз он иборат аст, ки уновнҷӯ сохти шуури иқтисодиро муайян намудааст. Дар натиҷаи таҳлил маълум карда шудааст, ки шуури иқтисодӣ дорои чунин сохтор аст: унсурҳои фаъолкунанда — маҷмуи ҳисс ва эҳсосот; идроки иқтисодӣ - ақида ва тафаккури иқтисодӣ (тафаккури эҷодӣ); унсурҳои маърифатӣ - дониш, иттилоот ва таҷриба; унсурҳои праксеологӣ — таҷрибаи табиӣ ва бадастомадаи субъектҳои хоҷагидорӣ ва ниҳоят, унсурҳои аксиологӣ — ташаккули арзишҳои нави иқтисодӣ. Дар сохтори шуури иқтисодӣ дониш ва тафаккур якҷоя ҷанбаи когнитивии шуури иқтисодиро ташкил медиҳанд.

Боби дуюми диссертатсия **«Таъсири ҷаҳонишавӣ ва фанновариҳои иттилоотӣ ба раванди ташаккул ва рушди шуури иқтисодӣ»** ном дорад. Дар зербоби якуми боби мазкур, ки **«Тағйирёбии тасаввур оид ба мазмун ва мундариҷаи шуури иқтисодӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ ва бунёди**

иктисодиёти рақамӣ» ном дошта дар ин ҷо, ду падидаи нодирӣ замони муосир - ҷаҳонишавӣ ва технологияҳои иттилоотӣ ва таъсири онҳо ба мазмун ва мундариҷаи шуури иқтисодӣ марвиди омӯзиш қарор дода шудааст.

Дар натиҷаи таҳлилу баррасиҳо муаллифи диссертатсия мазмун ва моҳияти шуури нави иқтисодиро дар шароити ҷаҳонишавӣ ба омилҳои зерин вобаста менамояд:

- шинохти худии ҳуди инсон ҳамчун субъекти хоҷагидор;
- раванди ташаккули шуур ва фарҳанги иттилоотӣ, ки онро рақамигардонии иқтисодиёт тақозо менамояд;
- дигар ғаштани таносуби манфиатҳои шахсӣ ва ҷамъиятӣ дар шуури иқтисодӣ;
- дарки амиқи мақсади фаъолияти ҳеш, даст кашидан аз тафаккури иқтисодии қолабӣ, ташаккул додани фарҳангӣ хоҷагидорӣ, дарку эҳсоси хавфу хатарҳои глобалии иқтисодиёти муосир ва роҳҳои муқовимат ба онҳо;
- тағйирёбии тасаввурот дар бораи моликият, боигарӣ, даромад, фоида ва дигар арзишҳои иқтисодӣ;
- сарфаҳм рафтани рақобат ҳамчун механизми рушди иқтисодӣ;
- ташаккули ёфтани ҳисси масъулият баҳри инкишоф додани иқтисодиёти кишвар;
- дарк намудан принципҳои фаъолияти иқтисодиёти бозорӣ;
- эҳсос ва фаҳми он, ки дар шароити иқтисодиёти бозорӣ давлат ниҳодест, ки барои ташкили фаъолияти муваффақонаи иқтисодӣ, хусусан дар соҳаи соҳибкорӣ, тавассути қабули қонунҳо ва дигар санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ замина ва имкониятҳо фароҳам меорад;
- вусъати раванди худшиносии миллӣ ва дар ин замина ташаккул ёфтани ҳисси ватандорӣ, ватанпарастӣ, ифтихормандӣ дар рушди соҳибкорӣ баҳри рушди иқтисодиёти кишвар ва ғайраҳо.

Дар шароити муосир рақамикунонӣ тамоюли асосии рушду такомули иқтисодиёт маҳсуб меёбад, ки нишондиҳандаҳои зеринро дар бар мегирад:

- истифода намудани асбоби рақамӣ;

- ба роҳ мондани робита ва ҳамкориҳо дар фазои маҷозӣ;
- арзёбии молу амвол, тавассути саҳифаҳои интернет;
- хариду фурӯши электронӣ;
- арзёби намудани хизматрасониҳо дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти иҷтимоӣю иқтисодӣ;
- тавассути технологияҳои нав қабули донишҷӯён ба донишқадаву донишгоҳҳо;
- таҳсилоти фосилавӣ;
- аз байн рафтани бозорҳои анъанавӣ ва ғайраҳо.

Дар зербоби дуюм **«Дарки ҷанбаҳои иҷтимоӣ-фалсафии шуури иқтисодӣ дар раванди ташаккул ва рушди иқтисодиёти инноватсионӣ»** диссертант кӯшиш мекунад, ки ақидае асоснок карда шавад, ки шуури иқтисодӣ ҳамчун як соҳаи мушаххаси дониш, объекти таҳқиқи фалсафии иҷтимоӣ бошад.

Дар диссертатсия зикр мегардад, ки дар натиҷаи пурзӯр гаштани алоқамандии фалсафа ва иқтисодиёт дар солҳои 70-уми асри XX соҳаи махсуси дониш - фалсафии иқтисод ташаккул ёфт. Муайян карда шудааст, ки объекти маърифати фалсафии иқтисод маърифати ҳастии иқтисодӣ ва шуури иқтисодӣ мавзӯи омӯзиши он мебошад, аз худ намудани донишҳо оид ба моҳияти иқтисодиёт ҳамчун низоми мураккабу пурихтилоф ва доимо такмилёбанда маҳсуб меёбад.

Фалсафии иҷтимоӣ ба қонуну категорияҳои кулии худ така намуда, ҷанбаҳои зерини шуури иқтисодиро баррасӣ менамояд: **онтологӣ. Гносеологӣ, антропологӣ, аксиологӣ, сотсиологӣ.**

Боби сеюми диссертатсия **«Таҷрибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ташаккул ва тақомули шуури иқтисодӣ дар шароити соҳибистиклолӣ»**

Дар зербоби якум **«Ислоҳоти иқтисодёти миллӣ омили муҳимтарини тағйирёбии шуури иқтисодӣ»** - масъалаи таъсири омилҳои объективӣ ва субъективӣ бозсозии шуури иқтисодӣ дар раванди гузариш ба муносибатҳои нави иқтисодӣ таҳқиқ гашта, муайян карда шудааст, ки агар ба падидаи

шуури иқтисодӣ аз ҷиҳати фосилаи вақту замон назар андозем, ташаккули он дар ҷомеаи Тоҷикистон ба пош хӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ ва раванди ҳодисаҳои пурталотуми солҳои аввали соҳибистиклолӣ вобаста мебошад. Мухтавои ин равандро агар мухтавои ин равандро унвонҷӯ ба таври фишурда чунин муайян намудааст, ки Тоҷикистон на фақат ҳиссаи худро аз моликияти умумииттифоқӣ тақсимгашта гирифта натавонист, балки корхонаҳои саноатие, ки дар ихтиёри худ дошт дар натиҷаи кандашудани робитаҳои иқтисодӣ аз кор бозмонд, маҳсулоти истехсолшуда дар анборхонаҳо бесоҳиб монд.

Диссертант зикр намудааст, ки баъди қатъи ҷанги таҳмилии шахвандӣ, расидан ба ваҳдати миллӣ, аз солҳои 2000 –уми асри XX ба ислоҳоти иқтисодӣ ҳусни оғоз бахшид. Дар диссертатсия модели ислоҳоти иқтисодӣ дар шакли стратегияҳои миллӣ мавриди таҳлили ҳаматарафа қарор дода шуда, муайян карда шудааст, ки барои амалигардонии онҳо на фақат бунёди пояи моддӣ – техникӣ, балки қабл аз ҳама шуури фардӣ ва ҷамъиятиро тағйир додан зарур буд, зеро дар солҳои нобасомонӣ мардум ба мақомотҳо эътимод надоштанд, нобовариҳо байни минтақаҳои ҷумҳурӣ аз байн нарафта буд, онҳо бовар намекарданд, ки Тоҷикистони ҷангзада аз ӯҳдаи амалигардонии ин стратегияҳои бузург ва ҳаётан муҳим баромада метавонад. Чунин ҳолат барои ҷомеаи пасонизоии Тоҷикистон хеле хатарнок буд, зеро он метавонист манбаи сар задани низоҳои нави иҷтимоӣ гардад.

Таҳлилу омӯзишҳо нишон медиҳад, ки дар пиёда намудани ислоҳоти иқтисодӣ нақши ибтикороти Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон хеле муассир мебошад, зеро донишу малакаи баланди хоҷагидорӣ ва ташаббусҳои он кас имконият дод, ки дар муддати кӯтоҳтарин ҷумҳурӣ аз бӯҳрони амиқи иқтисодӣ берун барояд ва сатҳи зиндагии мардум, ҳисси худшиносӣ, меҳанпарастӣ, муқаддас донишани марзу буми кишвар ба маротиб боло равад.

Дар раванди таҳқиқот муайян карда шудааст, ки дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон ислоҳоти иқтисодӣ на фақат аз рӯйи методологияи институтсионалӣ

(азнавсозии инфрасохтори иқтисодӣ), балки дар така ба принципҳои антропологӣ – баланд бардоштани нақши омили инсонӣ, вуҷат бахшидан ба имкониятҳои ақлонии инсон, ташаккул додани тафаккури креативӣ (эҷодӣ), психологияи солими ҷамъиятӣ ва дигар омилҳои симои маънавии субъектҳои хоҷагидорӣ амали мегардиданд.

Дар охири зербоб унвонҷӯ хулоса намудааст, ки имрӯз Тоҷикистон давраи пасонизоиро убур карда, ба як кишвари бо суръат рушдбанда табдил ёфта, кӯшиш ба харҷ медиҳад, ки дар тартиботи нави ҷаҳонӣ, дар шароити ташаккули ҷаҳони бисёркутба ҷойгоҳи шоиста худро дарёфт намояд. Илова бар ин Тоҷикистон имрӯз ҳамчун давлати ташаббускор шинохта шуда, дар ҳалли бисёр муаммоҳои глобалии ҷаҳон, аз он ҷумла дар соҳаи иқтисодиёти ҷаҳони сахми худро гузошта истодааст.

Дар зербоби дуюм «**Тамоюлот ва мушкилоти такмили шуури иқтисодӣ дар муосири Тоҷикистон**» - зикр гардидааст, ки таҳқиқи ин ҷанбаи мавзӯ барои амалияи ҷомеасозӣ, хоссатан барои бунёди иқтисодиёти миллии ҷумҳури хеле муассир мебошад.

Дар диссертатсия нуктаҳои зерин ба сифати мушкилиҳои такмили шуури иқтисодӣ мавриди таҳлил қарор дода шудааст:

- муаммоҳои азнавсозии унсурҳои устувори психикаи одамон ва тафаккури иқтисодии ҷомеа ва шахс, ки солҳои пешин ташаккул ёфтаанд;
- ҷой доштани ҳолатҳои коррупсинӣ дар роҳандозии соҳибдорӣ ва шаклҳои дигари хоҷагидорӣ;
- ҷой доштани даҳолати беасоси мақомотҳо, хусусан ташкилотҳои фискалӣ; ба фаъолияти субъектҳои хоҷагидорӣ аз ҷониби мақомотҳои фискалӣ;
- сатҳи пасти сифати таҳсилот, хусусан донишҳои замонавии иқтисодӣ;
- робитаи сусти таҳсилоти олии касбӣ ва истеҳсолот ва ғайра.

Аҳамияти илмӣ, амалӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии диссертатсия. Ба таври мушаххас аҳамияти илмию назариявии ва амалии таҳқиқот дар он аст, ки

муаллиф қонуни сабабияти рушди ҷамъиятро дар масирии алоқамандии ҳастии ҷамъиятӣ ва шуури ҷамъиятӣ омӯхта, муайян намудааст, ки ҳар як зинаи рушди воқеияти иҷтимоӣ ба худ хос дарку фаҳми онро ташаққул медиҳад. Ҳастии иқтисодӣ қисми таркибии ин раванд буда, тағйирёбиҳои фарогир ба мазмуну мундариҷаи шуури ҷамъиятӣ таъсир расонида, боиси ба вучуд омадани шаклҳои нави шуури ҷамъиятӣ гаштааст. Шуури иқтисодӣ аз ҷумлаи онҳо буда, дар шароити тавсеа бахшидани рушди иқтисодӣ мамлакат ба омили муҳимтарини рушди устувори он табдил ёфтааст.

Аҳамияти мушаххаси илмию назариявии таҳқиқот дар он зоҳир мегардад, ки ғояҳои илмӣ баён намудаи муаллиф, дар фалсафаи иҷтимоӣ як нигоҳи навро ба миён гузоштааст, ки он фаҳму дарки моро оид ба шаклҳои шуури ҷамъиятӣ аз қолаби пешина берун бароварда, барои ба таври воқеъбинона пажӯҳиш намудани он мусоидат менамояд.

Таҳлилу омӯзиши диссертатсия нишон дод, ки мундариҷаи асосӣ ва ҳулосаҳои таҳқиқот дар мақолаҳои илмӣ ва дар конференсияҳои илмӣ-назариявии сатҳи ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ инъикос ёфтаанд, ки ба мазмуну диссертатсия мувофиқ мебошанд.

Мутобикати барасмиятдарории диссертатсия ба талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Диссертатсия тибқи талаботҳои КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии ба барасмият дароварда шудааст. Зимни таҳияи диссертатсия довталаби дараҷаи илмӣ талаботи «Дастурамал оид ба тартиби барасмиятдарории диссертатсия, автореферати диссертатсия ва дигар маводи илмӣ»-ро, ки бо фармоиши раиси Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 декабри соли 2024, №493 тасдиқ шудааст, пурра ба инобат гирифтааст.

Автореферат ки аз диссертатсия бармеояд, ба талаботи Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.06.2021, №267 тасдиқ шудааст, ҷавобгӯй мебошад.

Эродҳо нисбат ба мазмуну мухтавои диссертатсия.

Бо вучуди баҳои мусбате, ки дар тақриз баён гардид, дар рисолаи мазкур баъзе камбудиҳо, ҳолатҳои баҳсталаб, имлои грамматикӣ ҷой доранд, ки онҳоро дар нуктаҳои зерин ифода намудан мумкин аст:

1. Дар зербоби дуҷуми боби якум ҳангоми таҳқиқи моҳият ва сохтори шуури иқтисодӣ якҷанд мафҳумҳои нав мавриди истифода қарор дода шудаанд, ки онҳо бештар ҷанбаи психологӣ дошта, ҳамбастагии онҳо ба категорияҳои бунёдии фалсафаи иҷтимоӣ, ба мисли моҳият ва зухурот, сохт ва таркиб ба таври кифоягӣ воқуниш наёфтааст.

2. Дар диссертатсия генезиси ташаккули шуури ҷамъиятӣ таҳқиқ гаштааст, аммо ба ҷиҳатҳои ин раванд дар қанор мондаанд ё ба таври кифоя таҳқиқ нагаштаанд. Аз ҷумла, ба назари мо, таъсири гузариши ҷомеаи Тоҷикистон аз муносибатҳои патриархалӣ – феодалӣ бидуни таҷрибаи ҷомеаи сармоядорӣ ба вазъи шуури иқтисодии аъзоёни ҷомеа таъсири бевосита расонидааст, вале дар рисола ба он қантар таваҷҷуҳ зоҳир гаштааст.

3. Дар диссертатсия маводҳои зиёди эмпирикӣ мавриди қорқард қарор дода шудааст, ки қобили дастгирист, аммо ба андешаи мо, баъзе андешаҳои диссертант оид ба мушқиливу душвориҳо ташаккули шуури иқтисодии ҷомеаи муосири Тоҷикистон бо далелҳои таҳқиқоти сотсиологи асоснок мегашт, ба мақсад мувофиқ мебуд.

Эродҳо ва камбудиҳои зикршуда, дар маҷмӯъ, аҳаммиати назарияи амалии диссертатсияи мазкурро қоста намеғардонад ва ба мазмуни асосии қор таъсири манфии зиёд намерасонад.

Дар маҷмӯъ диссертатсияи Бобозода Зебо Абдуқарим дар мавзӯи «Шуури иқтисодӣ ва роҳҳои тақмили он дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон» аз рӯйи ихтисоси 7.3. 6 – фалсафаи иҷтимоӣ пешниҳод гардидааст, қори таҳқиқоти ба анҷом расида буда, дар сатҳи баланди илмӣ иҷро гардида, ба талаботи бандҳои 31, 33, 34 ва 35-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳуқумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.06.2021, №267 тасдиқ шудааст, мувофиқ буда, муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои

фалсафа аз рӯйи ихтисоси 6.3.7 – фалсафаи иҷтимоӣ (илмҳои фалсафа)
мебошад.

Муқарризи расмӣ:

Доктори илмҳои фалсафа, профессори
кафедраи таърихи фалсафа ва
фалсафаи иҷтимоӣ

Муминзода А.И.

Реквизитҳо:

Суроға: Индекс: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе.

Ноҳияи Сино, кучаи С. Аюбӣ. хонаи 106/1.

Почтаи электронӣ: muminzodaahmad113@gmail.com

Телефон: 903 20 04 61.

Имзои А.И. Муминзодаро тасдиқ менамоям:

Сардори раёсати кадрҳо
ва корҳои махсуси ДМТ

Шодихонзода Э.Ш.

Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон,

ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17

E-mail: tnu.int.re@gmail.com

Веб-сайт: www.tnu.tj

Тел.: (+992 37) 221-77-11; 221-47-96

«11» сентябри 2026.